

УДК 94(477):327[(430:(470+571))]1918"

С. Пивовар, канд. іст. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В НІМЕЦЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ У 1918 РОЦІ***Висвітлено деякі аспекти домовленостей щодо українського питання між Німеччиною та Росією в 1918 р.**Ключові слова: Німеччина, Росія, українське питання.*

Пріоритетним завданням зовнішньої політики Росії після приходу до влади більшовиків був вихід країни з війни. Це обумовило початок переговорів з метою укладення сепаратного мирного договору з державами Четверного союзу. Значну роль у подальших німецько-російських домовленостях відіграло втручання в цей процес Української Народної Республіки. Незважаючи на прагнення Росії репрезентувати в Брест-Литовську всі народи колишньої імперії, керівництво УНР прийняло рішення вести переговори з Німеччиною та її союзниками самостійно. За цих умов упродовж кількох тижнів було пройдено шлях від ніким не визнаної де-юре УНР до визнання її суб'єктом міжнародного права і самостійною державою, що засвідчило підписання 27 січня (9 лютого) 1918 р. рівноправного мирного договору між УНР, з одного боку, і Четверним союзом, з другого [4, арк. 58–65].

Характерно, що УНР, яка на той час воювала з більшовицькою Росією і втратила значну частину своєї території, підписала мирний договір з державами, які також перебували в стані війни з Росією. Уклавши сепаратну угоду, УНР формально набула статусу нейтральної держави, але фактично стала союзником Четверного союзу. Ці обставини визначили місце і роль України в подальших німецько-російських переговорах і укладених у 1918 р. угодах. Поява на міжнародній арені молодшої держави виявилася достатньо корисною для Німеччини, але суттєво зашкодила інтересам більшовицької Росії.

Розраховуючи, що договір з УНР змусить російську делегацію припинити затягування переговорів і погодитися на мир, німецька сторона фактично перейшла до ультимативних вимог. Додаткові сприятливі умови для Німеччини та її союзників створив глава російської делегації Л. Троцький заявою про те, що, "відмовляючись від підписання анексіоністського договору, Росія, зі свого боку, оголошує стан війни з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією припиненим" [2, с. 208].

За цих умов Німеччина перейшла до рішучих дій. Генерал фон Е. Людendorф заявив, що з державно-правової точки зору "не підписання Троцьким мирного договору автоматично означає припинення перемир'я" [1, с. 131]. Ця обставина відновила прийняття кайзером Німеччини рішення про відновлення військових дій на Східному фронті з 18 лютого, що поставило більшовицьку Росію на межу катастрофи. Головною метою наступу німецьких військ було прагнення зберегти переваги, досягнуті завдяки мирному договору з УНР. Як наслідок, 3 березня 1918 р. у Брест-Литовську було підписано мирний договір між Росією, з одного боку, і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, з другого.

Одна з найганебніших військових поразок в історії Росії стала своєрідною перемогою для України. Прагнучи не тільки відокремити Україну від Росії, але й у майбутньому підтримувати відчуження між ними з метою здійснення тиску на Москву, правлячі кола Німеччини змусили більшовицьке керівництво враховувати національні інтереси новоствореної держави. Стаття VI мирного договору примусово зобов'язувала Росію негайно звільнити територію України "від російських військ і Червоної гвардії", а також припинити "будь-яку агітацію чи пропаганду проти уряду чи громадських

установ Української Народної Республіки". Крім того, Росія зобов'язувалася "негайно укласти мир з Українською Народною Республікою і визнати мирний договір між цією державою і державами Четверного союзу" [3, с. 367]. Це обумовило українсько-російський переговорний процес, у результаті якого 12 червня 1918 р. було підписано угоду про перемир'я, за якою РСФРР визнала незалежність Української Держави. Зрештою, мирний договір так і не був підписаний, а переговорний процес зайшов у глухий кут.

27 серпня 1918 р. у Берліні було підписано російсько-німецький Додатковий договір, який також враховував інтереси України. Зокрема, ст. 11 передбачала, що Німеччина після ратифікації мирного договору між Росією та Україною звільнить зайняті її військами чорноморські області...". У ст. 12 зазначалося: "Частини окупованої області, що не належать до областей, згаданих у третьому українському універсалі від 7 листопада 1917 року, будуть звільнені від німецьких збройних сил не пізніше, ніж буде укладено загальний мир...". У ст. 15 йшлося про те, що Німеччина визнає власністю Росії конфісковані після ратифікації мирного договору німецькими збройними силами російські військові судна, але за умови угоди Росії з Україною щодо державного майна колишньої Російської імперії. Ст. 16 передбачала, що Німеччина визнає право Росії на винагороду за російські запаси, конфісковані після укладення миру. Разом із тим вказувалося, що це не стосується території України [3, 391, 392, 393].

Проте, цього разу Німеччина певною мірою прагнула враховувати й російські інтереси. Так, у таємній ноті від 27 серпня 1918 р., яку статс-секретар відомства закордонних справ Німецької імперії фон Гінце вручив дипломатичному представнику РСФРР при Імператорському Німецькому урядові А. Йоффе, Німеччина зобов'язувалася "слідкувати за тим, щоб формування самостійних державних органів всередині Російської держави не отримувало військової підтримки від України" [3, с. 395]. Це означало, зокрема, що бажання П. Скоропадського надати військову допомогу Кубанській народній республіці у визволенні етнографічно-українських територій від Червоної армії й об'єднати дві держави тепер значно ускладнювалося. Крім того, Німеччина висловлювала намір використати свій вплив на російсько-українських переговорах з метою отримання Росією, по-перше, "однієї третини українського виробництва заліза", яке надавалося б Росії "згідно зі спеціальною угодою, укладеною з цього питання", по-друге, "тієї частини Донецького басейну, якої вимагають її економічні інтереси" [3, с. 396].

Того ж дня фон Гінце вручив російській стороні ще один секретний документ – російсько-німецьку фінансову угоду, яка являла собою додаток до мирного договору від 3 березня 1918 р. і відкидала принцип "мир без контрибуцій". Ст. 2 цієї угоди передбачала, що Росія до кінця 1918 р. виплатить Німеччині 6 млрд марок, як компенсацію за шкоду, завдану в результаті дій російської сторони. У цьому контексті Україна згадувалася в параграфі 4: Німеччина наголошувала, що частина російського боргу в 1 млрд марок, процедуру виплати якої ще не узгодили,

не може бути прийнятою на себе Україною в російсько-українській угоді щодо розподілу майна [3, 403].

Отже, вперше за два з половиною століття Україна змогла реально звільнитися від російського панування і стати суб'єктом міжнародного права. Проте період національного державного будівництва тривав лише кілька місяців, оскільки фактично самостійність України трималася на німецьких багнетах. Поразка Німеччини та її союзників у Першій світовій війні обумовила подальшу долю української національної державності. 13 листопада 1918 р. РСФРР анулювала Брестський мирний договір,

знявши з себе зобов'язання щодо визнання незалежності України і невтручання в її внутрішні справи.

Список використаних джерел

1. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914–1918 гг. – М., 1924. – Т. 2.
2. Мирные переговоры в Брест-Литовске. – М., 1920. – Т. 1.
3. Уилер-Беннет Дж. Брестский мир. Победы и поражения советской дипломатии / Пер. с англ. С.К. Меркулова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2009.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 9.

Надійшла до редколегії 28.01.13

С. Пивовар, канд. ист. наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

УКРАИНСКИЙ ВОПРОС В ГЕРМАНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В 1918 ГОДУ

*Освещено некоторые аспекты договорённости относительно украинского вопроса между Германией и Россией в 1918 г.
Ключевые слова: Германия, Россия, украинский вопрос.*

S. Pyvovar, Ph.D. (History), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

UKRAINIAN ISSUE IN GERMAN-RUSSIA RELATIONS IN 1918

*Some aspects to Ukrainian question of agreement between Germany and Soviet Russia in 1918's is examined.
Key words: Germany, Russia, Ukrainian question.*

УДК 94[73:(47+57)]:327:930.1"1951"

Д. Пронь, асп.
Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаїв

США ТА СРСР НА МІЖНАРОДНІЙ САН-ФРАНЦИСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1951 Р.: ВІТЧИЗНЯНА І ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті аналізується позиція, роль і значення США та Радянського Союзу на Сан-Франциському форумі 1951 р. у світовій (українській, російській, американській, японській...) історіографії.

Ключові слова: США, СРСР, конференція в Сан-Франциско 1951р., історіографія.

Сан-Франциська мирна конференція 4-8 вересня 1951 року неодноразово була й об'єктом, й предметом дослідження в історіографії багатьох країн світу. Зрозуміло, що позиція кожної країни на конференції ("проти" підписання договору з Японією – СРСР, Чехословаччина, Польща; "за" – переважна більшість держав – США, Англія, Франція...; "нейтралітет" на початковому етапі форуму – Єгипет, Лівія, Індонезія...) знайшла пряме відображення у відповідній національній історіографії.

Мета автора – відійти від трафаретної схеми сприйняття конференції – або тільки позитивної (американська точка зору), або тільки негативної (радянська історіографія); надати максимально об'єктивну (принаймні, з історично-юридичної сторони) оцінку, розглянути нові концептуальні тенденції дослідження форуму в працях науковців. Цими обставинами пояснюється й актуальність обраного напрямку.

Головною домінантою історіографії Росії, України радянських часів була не тільки відверта критика, в першу чергу, США, Великої Британії, Франції, Японії за всі "недоліки та негаразди" конференції, але й "антирадянські" наслідки – військово-політичний американсько-японський "союз 8 вересня 1951 року".

До такої категорії праць необхідно віднести дослідження С.К. Ігнатушенка, В.М. Березіна, М.І. Іванова, Є.М. Жукова, В.В. Седнева, Л.М. Кутакова [1]. Наприклад, у своїй праці з історії нормалізації відносин СРСР з післявоєнною Японією В.М. Березін пише: "США та Англія, зібравши навколо свого проекту механічну більшість..., добилися прийняття конференцією одностороннього мирного договору з Японією" [2, с. 51]. В ана-

логічному "науковому ключі" виступає й Л.М. Кутаков, який підкреслює, що "конференція була закликає лише оформити закулісну змову уряду США з правлячими колами Англії та Японії". При цьому "радянський уряд погодився прийняти участь у конференції для того, щоб, виклавши позицію СРСР, сприяти укладенню дійсно демократичного мирного договору" [3, с. 9-10].

Зрозуміло, що наведені приклади красномовно підтверджують політичне забарвлення, як і "радянсько-комуністичне" замовлення (в цілому не принижуючи цікавий зміст і фактологічний матеріал згаданих книжок).

Представники американської історіографії, у протидію радянській історичній, юридичній, політологічній наукам, були прихильниками "особливої, виключної, об'єднуючої" місії Сполучених Штатів Америки як під час роботи самого форуму, так і після його закінчення. Ця школа нараховує низку цілеспрямованих праць Д. Пратта, Г. Ленсена, Дж. Стефана, Р. Пруїссена [4].

Не відставали від своїх "заокеанський" колеги й японські науковці, серед яких виділялися Такакура С., Яхага Х., Хатторі Т. [5]. Хатторі Такусіро у книзі "Японія у війні 1941-1945" підкреслює: "У всіх життєвих напрямках Японії проводилася так звана демократизація. Але суттєвість цих перетворень, наприкінці, полягала тому, щоб зробити Японію країною, яка більше всього влаштувала б союзні держави, і перш за все США" [6, с. 605].

Після завершення періоду "холодної війни" та краху біполярної системи з "саморозпадом" Радянського Союзу, на початку і середині 1990-х років, з'являється серія оригінальних (хоча, подекуди, зберігаючи нотки "старих" ідеологічних підходів і методів) досліджень, які